

Голові спеціалізованої вченої
ради ДФ 20 051.053
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

доктору історичних наук, професору,
завідувачу кафедри історії України
і методики викладання історії
Райківському Ігорю Ярославовичу
(76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57)

Відгук

офіційного опонента, доктора історичних наук, завідувача кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка Василя Івановича Ільницького на кваліфікаційну наукову працю Олега Васильовича Олійника «Діяльність Червоного Хреста у Галичині в I половині XX ст.», подану до захисту у спеціалізовану вчену раду ДФ 20 051.053 Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 Історія та археологія (галузь знань 03 Гуманітарні науки)

Історики незалежної України зробили значний внесок у формування справді наукового нарративу, в якому всі хронологічні періоди нашого минулого отримали б належне відображення. Водночас, визнаючи здобутки сучасної української історіографії, варто визнати, що не всі фрагменти історичного дискурсу рівномірно заповнені. Відзначимо, що це, мабуть, закономірне явище, притаманне будь-якій галузі фундаментального знання, коли наповнення чергової лакуни окреслює горизонти для наступних етапів наукового пошуку. Навіть коли фактологічна складова окремих історичних подій на перший погляд видається реконструйованою, існує постійна потреба в оновленні їхнього трактування та оцінок з позицій сучасності, а також гуманітарної системи координат. До таких питань належить проблематика функціонування Червоного Хреста. У сучасних реаліях дослідження Товариства актуалізується не тільки з огляду на потребу суто наукового пізнання цього явища, але й чисто практичного – необхідність вивчення гуманітарної та медичної складової його діяльності для використання в умовах російсько-української війни, при численних епідеміологічних захворюваннях, природних і техногенних катастрофах.

Дисертаційна робота О. В. Олійника виконана саме у такій системі наукових і суспільно-політичних координат, що підсилює її актуальність. Здобувач сформулював важливу наукову проблему, яку поставив у центр своїх наукових зусиль та обґрунтував необхідність її системного опрацювання.

У «Вступі» автор належно сформулював обов'язкові атрибути кваліфікаційної роботи такого рівня: актуальність, об'єкт і предмет, мету та

завдання, географічні межі, хронологічні рамки, методологічні засади, її наукову новизну, науково-теоретичне та практичне значення, особистий внесок здобувача та інші. Основні результати дослідження апробовані на п'ятьох наукових заходах міжнародного та всеукраїнського рівнів та в 11 публікаціях – шести статтях у наукових фахових виданнях України (зокрема, одна у збірнику, який включений до наукометричної бази даних Web of Science) і п'яти публікаціях (статті та тези) апробаційного характеру за результатами (участі у наукових конференціях).

Визначаючи стан опрацювання теми, виконавець дисертаційного проєкту простежив основні тенденції історієписання у цій тематичній ніші, відзначив певну фрагментарність та неоднорідність наукових досліджень з означеної проблематики у вказаних хронологічних і географічних рамках. Усі роботи автор поділив на дві групи, перша – загальні праці, у яких описано діяльність цілої низки організацій Червоного Хреста; друга – публікації, присвячені роботі окремих червонохресних структур чи діяльності товариства (проаналізовані за періодами: австрійський, міжвоєнний період та період 1940-х рр.). При цьому дисертант розглянув переважну більшість робіт із теми (О. Голяченко і Я. Ганіткевич, А. Кравець, Л. Давибіда, Д. Адаменка, В. Клапчук, В. Ореховський, О. Чистяков, В. Соколова, Ж. Тітовська, С. Олесків, В. Трембіцький, В. Рутар, О. Завальнюк, О. Сапіга, М. Богачевська-Хом'як, О. Дрогобицька, Л. Давибіда та А. Королько, І. Монолатій, В. Великочій, І. Монолатій та Ю. Плекан, В. Нагірний, П. Гаврилишин і Р. Чорненький, І. Дуда, П. Сіжерук, О. Яшук, М. Журба, М. Рожков, Р. Скакун, М. Гавришко, Л. Гентош, О. Луцький, І. Радченко, М. Срібна, О. Лисенко, В. Коваль, Г. Стародубець, Л. Онишко, О. Кісь, О. Петрович, С. Воляннюк, Т. Галицька-Дідух, В. Ільницький, Н. Розлуцький та ін.). Дисертанту вдалося встановити, що історики більшою мірою акцентують увагу на позитивних сторонах діяльності червонохресних організацій, але й не уникають висвітлювати недоліки в їхній роботі, проте менше акцентують увагу на теренах Галичини та ставленні місцевого населення до таких товариств.

Праця підготовлена із залученням широкого масиву джерел різного походження: це, зокрема, – матеріали із архівних фондів України та Польщі, збірники опублікованих документів, тогочасна періодична преса, спогади учасників подій, які розкривають інформацію про різні типи організацій ЧХ, головні напрями роботи та умови їхньої діяльності. Частина документів уперше введена дисертантом до наукового обігу. Зокрема, опрацюванню підлягали фонди Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного історичного архіву України (м. Київ), Центрального державного історичного архіву України (м. Львів), Державного архіву Львівської області, Державного архіву Івано-Франківської області, Державного архіву Тернопільської області, Архіву Управління Служби Безпеки України в Івано-Франківській області, Archiwum Państwowe w Przemyślu та ін. Відзначимо й

зроблений досить широкий огляд тогочасної преси («Kurjer Lwowski», «Український Голос», «Українські Вісти», «Республіка», «Стрілець», «Товмацькі вісти», «Наддністрянські вісти», «Покутський вісник», «Новини», «Республіка», «Стрілець», «Буковина», «Червоний Хрест», «Воля Покуття», «Калуський Голос», «Краківські вісти», «Львівські вісти», «Рогатинське Слово», «Українське слово», «Станиславівське слово», «До перемоги» тощо). Автор наголошує на особливій цінності для його праці повідомлень преси, які суттєво заповнюють лакуни в архівних матеріалах про ці організації (зокрема, для діяльності ЧХ в австрійський період, період ЗУНР та у роки нацистської окупації).

Загалом залучений до написання дисертації комплекс джерел у поєднанні із науковими дослідженнями, присвяченими цій проблемі, дають змогу реконструювати цілісну картину функціонування ЧХ і виконати поставлені мету та завдання на належному науковому рівні.

Розкриттю методологічного інструментарію присвячено окремий параграф. Передовсім у ньому О. В. Олійник детально зупиняється на обґрунтуванні хронологічних рамок дослідження. Принципово важливим і необхідним є підхід здобувача до вибору термінологічного апарату, детальні пояснення їхнього змісту, адже сьогодні в наукових і публіцистичних текстах часто трапляється невідповідне вживання і трактування таких термінів. Саме тому чітке розуміння ключових понять важливе не тільки для пересічного читача, але й для вчених. Зокрема, автор розкриває поняття «Червоний Хрест», «червонохресна організація», «червонохресний рух», «відділ», «філія», «Галицький Червоний Хрест», «Місцевий Червоний Хрест», «Наддніпряньський Червоний Хрест», «радянський Червоний Хрест», «Український Червоний Хрест» («УЧХ»), «Підпільний Український Червоний Хрест» («Служба здоров'я») тощо. Водночас називає цілу низку аббревіатур та скорочень, які використовує у роботі.

Задля досягнення мети та виконання поставлених завдань О. М. Олійник використав низку методологічних принципів і методів наукового пізнання. Зокрема, залучив принципи історизму, наукової об'єктивності, всебічності, послідовності, проблемно-хронологічний та системний підхід. При підготовці роботи застосовувалися загальнонаукові (евристики, аналізу і синтезу, дедукції та індукції, класифікації); історичні (хронологічний, синхронний, періодизації); спеціальні (статистичний) методи. Усвідомлений вибір дослідницького інструментарію, безумовно, повинен забезпечити відповідний рівень теоретизації емпіричного масиву, глибину дослідження та достовірність отриманих результатів.

Закономірним є вивчення історичних витоків формування ЧХ. Так, автор встановив, що впродовж другої половини ХІХ ст. – перших років ХХ ст. в Галичині формуються структури Австрійського Червоного Хреста. Водночас особливий устрій монархії Габсбургів та сам процес становлення організації в межах імперії зумовили виникнення окремого Галицького Червоного Хреста, який заклав основи (спільно із загальноавстрійськими структурами Червоного

Хреста) для масштабного розгортання медичної та гуманітарної діяльності товариства у роки Першої світової війни.

Досить детально автор простежує особливості діяльності Австрійського Червоного Хреста у роки Першої світової війни. Зокрема, зупиняється на основних джерелах забезпечення цієї структури (пожертви у різних національних формуваннях, релігійних громад, проведення публічних заходів, благодійних концертів, дохід від яких перераховували на потреби товариства, жертви підприємців, приватних осіб, сприяння органів влади (оплата за отримання документів спрямовувалася на рахунки ЧХ), підтримка держави (перебування під протекторатом австрійського імператора) та ін.) та напрямах роботи (широка інформаційна діяльність у пресі, організація курсів із підготовки медичних кадрів, відкриття шпитальних павільйонів, надання медичної допомоги, перевезення та догляд за пораненими, розшук поранених і загиблих, опіка над інвалідами, створення харчових пунктів, забезпечення листування з полоненими, боротьба з епідемічними хворобами, створення медичних установ, функціонування кінотеатрів тощо). Наголошує автор і на створенні Товариством нових медичних установ на території краю. Зокрема, 30 серпня 1917 р. у Перемишлі відкрили клініку Галицького Червоного Хреста для лікування пацієнтів із захворюваннями грудної клітки (с. 98). Для кращого розуміння масштабності діяльності місцевої філії ЧХ дисертант відзначає, що у її розпорядженні (на початку 1918 р.) перебували: лікарні для поранених, епідемічні шпиталі, групи щеплення від віспи, епідемічні секції, санаторії, самаритянські секції, курси доглядачок (медсестер), великий швейний цех на 250 працівниць та рухомі епідемічні колони. Вивчаючи діяльність Австрійського Червоного Хреста та його місцевої філії у Галичині, здобувач наголошує на пропольському характері Галицького Червоного Хреста, що ускладнювало можливості для рівноправної участі українського населення та стало ще однією сферою польсько-українського протистояння (с. 101, 217).

Дослідник розкриває і особливості функціонування ЧХ у роки Першої світової війни на окупованій Російською імперією території Галичини. Коротко показує структуру РТЧХ, чисельність підрозділів, організацію та напрями діяльності (лікування поранених, поліпшення санітарно-гігієнічних умов біженців та місцевого населення тощо), джерела фінансування, підготовку і кадрове поповнення тощо.

На підставі аналізу О. В. Олійник виділяє декілька характерних особливостей діяльності ЧХ наприкінці XIX – на початку XX ст.: 1) зв'язок із загальноєвропейським червонохресним рухом; 2) вплив на діяльність правлячих династій (Габсбургів, Романових); 3) співпраця з іншими організаціями й активні контакти між Австрійським і Російським Червоним Хрестом; 4) наявність в австрійській організації окремої місцевої Галицької філії (с. 114).

У третьому розділі здобувач показує функціонування ЧХ у міжвоєнний період. Насамперед акцентує на першопочаткових проблемах із якими зіткнулися структури Українського (Галицького) Червоного Хреста у процесі

становлення. Відтак наголошує на входженні його до складу Всеукраїнського Товариства Червоного Хреста (січень 1919 р.). Далі розкриває основні проблеми, з-поміж яких виділяє як чисто практичні (закупівля ліків, дезінфекційних засобів, медичного інвентаря, недостатня кількість лікувальних і карантинних приміщень, медичного персоналу), так і юридичні (правовий статус Української Держави прямо впливав на визнання його Міжнародним Червоним Хрестом, що відповідно також могло відкрити доступ для УЧХ до медично-санітарних резервів МЧХ). Дослідник стверджує, що у таких умовах досить вагому підтримку для діяльності УЧХ у ЗУНР отримував від місцевого населення (напр., організовані збори відбувалися на Коломийщині, Косівщині, Самбірщині, Тернопільщині, Станіславщині, с. 122). Крім того, О. В. Олійник розкриває і функціонування відділів ЧХ у Галичині в період ЗУНР/ЗОУНР у молодіжному середовищі. Окремі сюжети присвячені участі жінок в організації червонохресних структур на місцях, підготовці медичних кадрів, надання медичної, санітарно-епідеміологічної та гуманітарної допомоги, налагодження зв'язків між населенням ЗОУНР і їхніми родичами на захоплених поляках теренах, опіка над полоненими, допомога у звільненні бранців, спроби налагодження співпраці із ПТЧХ.

Аналізуючи функціонування структур ЧХ у Другій Речі Посполитій, автор зазначає, що після захоплення польськими військами Галичини, розпочалося утвердження на цій території Польського Червоного Хреста. Головними викликами для Товариства стали брак медичного обладнання та препаратів, спалахи інфекційних хворіб (грип, кір, віспа, черевний та висипний тиф, дифтерія, червінка (дизентерія), скарлатина, різні венеричні захворювання, туберкульоз), кадрові, фінансові проблеми (нерівномірне фінансове забезпечення), необхідність допомоги втікачам із СРСР; малочисельність, організаційна слабкість та низька активність, тісний зв'язок із органами влади («в усвідомленні українців Галичини підривав тезу про суто гуманітарний, не політичний, характер діяльності організації і суттєво посилював недовіру до товариства з боку українського населення» – с. 155, 158). Відтак ЧХ діяв у кількох напрямках: боротьба із епідеміями інфекційних хворіб, наслідками повеней (1927 р. і 1934 р.), загрозою голоду, допомога біженцям із СРСР, організація рятувальних дружин, підготовка медичного персоналу, створення молодіжних гуртків ПЧХ (підтримували чистоту у школах, закуповували ліки, опікувалися аптечками, доглядали за покинутими могилами). У роботі коротко показано, що в період ЗУНР/ЗОУНР на теренах Галичини діяли міжнародні червонохресні організації (наприклад, Американський Червоний Хрест, який навіть створив Тернопільський та Станіславівський відділи). Автор відзначає, що чисельність та фінансове становище відділів ЧХ, його молодіжних гуртків у Галичині міжвоєнного періоду сильно коливалося і залежало від населеного пункту.

Четвертий розділ розкриває функціонування ЧХ у 1940-х рр. Автор наголошує на структурних трансформаціях, зумовлених початком Другої

світової війни (припинення діяльності ПЧХ (1939 р.), розгортання роботи Радянського Червоного Хреста, відновлення Українського Червоного Хреста тощо). У цей період актуальними стали завдання із опіки над великою кількістю полонених вояків, звільнених (гостро стояла проблема поширення тифу серед них), допомога у поверненні додому, пошуку місцевих жителів, які загинули або зникли безвісті внаслідок радянських репресій 1939–1941 рр. та участі у військових діях, підготовка медичних кадрів, забезпечення ліками, медичним інвентарем, фінансами (підтримку надавали місцеві мешканці, благодійники, духовенство), порятунк голодуючих дітей із гірських районів і т. д. Такі завдання зумовили й розширення та розвиток територіальних філій УЧХ (наприклад, особливо у містах через, які проходив маршрут руху полонених). Окремо здобувач згадує і про взаємодію УЧХ і населення краю із Німецьким Червоним Хрестом (зокрема, у розшуку полонених, зниклих безвісті, загиблих, передачі допомоги від МКЧХ). У тексті автор висловлює доволі неоднозначну оцінку ролі легальної преси у діяльності червонохресних організацій у Галичині під час німецької окупації, наголошуючи на інформованій діяльності про заходи УЧХ і НЧХ для опіки над українськими військовополоненими, заклики до населення допомагати бранцям і ЧХ, водночас пише, що мета таких інформаційних повідомлень полягала й у вигідному висвітленні німецького окупаційного режиму, демонстрації наявності у нього підтримки місцевим населенням (с. 176).

Діяльності ЧХ в українському визвольному русі проходить у дисертації окремим сюжетом. Дисертант при цьому виділяє два періоди, які характеризувалися протистоянням нацистській та комуністичній системам. Водночас простежує питання організації структури та її трансформації, кадрове наповнення, напрями діяльності (організація санітарних пунктів, забезпечення кваліфікованими кадрами, медикаментами, лікарськими травами, лікувальна, профілактична допомога, підтримка сімей загиблих, депортованих, опіка над біженцями тощо), джерела забезпечення (місцеве населення, захоплення у ворога, придбання тощо). Наголошує автор і на певній особливості регіону – замість розбудови широкої мережі УЧХ, з більшими польовими шпиталями (за прикладом Волині), влаштовувались менші за розмірами шпитальки та санітарні пункти (с. 178). Розлогий сюжет поданий і про організацію та діяльність вишкільних медичних курсів, їхні відмінності за тривалістю і чисельністю учасників (с. 180–182, 185). О. В. Олійник доводить, що у другій половині 1940-х рр. відбулася трансформація УЧХ, а відтак і його ліквідація як окремої організаційної структури. Хоча й продовжували діяти у підпіллі окремі лікарі та санітари.

Дослідник реконструює характер діяльності Радянського Червоного Хреста. Показує формування його постійних відділів (разом із радянізацією краю), стверджує, що усі червонохресні організації створювались за типовим радянським зразком (структурно новостворені філії товариства практично не відрізнялися від тих, що функціонували на території УРСР) і поділялися на обласні, районні, міські комітети та первинні організації (с. 194). У цей часовий період характерними особливостями діяльності РЧХ стало намагання охопити усі райони та залучити якомога більшу кількість осіб із усіх сфер суспільного

життя до РЧХ. При цьому наводить чисельні показники структурних одиниць ЧХ, згадує і про недоліки у роботі (незадовільна санітарна робота, низький рівень підготовки, недокомплектованість і т. д.), перепони у діяльності, створені радянськими органи влади тощо.

Змінилися і завдання після 1945 р. – санітарна, протиепідемічна робота, створення первинних організацій, санітарних постів, медико-санітарних формувань, залучення нових членів товариства, збір членських внесків, залучення донорів, організація лекцій, підготовка медсестер запасу, кадрових дружин, інструкторів, протиепідемічна, шефська робота та ін.

Червоний Хрест та інші добровільні організації залишилися ще однією структурою комуністичної системи, яка, з одного боку, могла розраховувати на підтримку своєї діяльності, а іншого, як і ціла низка подібних організацій, виконувала прийняті партією рішення (с. 198).

О. В. Олійник достатньо аргументовано доводить, що Радянський Червоний Хрест, залишався типовою комуністичною структурою, яка цілковито підпорядковувалася органам влади, та фактично був ще одним інструментом радянської Галичини, опирався не на підтримку місцевого населення, а на сприяння комуністичних органів влади (с. 206). У розвитку цієї думки він пише про характерну особливість діяльності радянського Червоного Хреста – залучення його членів до не типових для гуманітарних організацій робіт, що були спрямовані на радянізацію Галичини (хлібозаготівля, агітаційна робота, вивчення Конституції УРСР, радянської нормативної бази і т. д.), практика соціалістичних змагань, прив'язаність звітності до круглих дат, річниць тощо. Названі факти, у поєднанні з часто не зовсім добровільним характером членства, мали суттєвий вплив на ставлення місцевого населення. Слабкий контроль радянської влади над деякими місцевостями призводив до того, що в багатьох районах червонохресна робота не проводилась практично до кінця 40-х рр. (с. 204, 224)

Висновки, зроблені в дисертації, містять науково обґрунтовані результати, які повною мірою розкривають обрані дослідницькі завдання.

Відзначимо й важливе науково-теоретичне та практичне значення, яке полягає, по-перше, у можливості використання матеріалів дисертації для подальшого вивчення проблем, пов'язаних з історією медицини і медичних громадських організацій загалом, та червонохресного руху зокрема; по-друге, фактологічний матеріал і теоретичні узагальнення та висновки можуть використовуватися при написанні підручників і навчальних посібників, узагальнювальних праць з історії Червоного Хреста та об'єднань подібного типу; по-третє, можливості запозичити позитивні практики діяльності товариства під час військових дій, у боротьбі з епідемічними хворобами, подоланні гуманітарних катастроф та взаємодії з населенням.

Відзначаючи безсумнівні здобутки О. В. Олійника в опрацюванні обраної теми, все ж варто висловити деякі зауваження і рекомендації.

1. У роботі трапляються твердження, які викликають сумніви. Як приклад можна навести таке міркування: «Російська армія відступила з Галичини з

найбільшими втратами за всю війну – в середньому 235 тис. убитими і пораненими щомісячно (упродовж усієї війни ця цифра становила 140 тис.)» (с. 109).

2. Певну допомогу УЧХ в плані забезпечення різними матеріалами також надавала референтура ОУН, про що свідчить документація цієї структури (с. 189). Про яку референтуру йдеться, можливо варто уточнити, що УЧХ також була референтурою, і вони тісно між собою взаємодіяли.

3. Серед інших доцільно було і подати також псевдонім Амалії Регей – «Сойка» (с.191).

4. У параграфі 4.2. необхідно було розширити сюжет про організацію суспільної опіки, яку здійснював УЧХ.

5. Попри наявність архівних матеріалів в дисертації, доцільно було б розширити кількість справ та архівних установ.

Однак висловлені зауваження та побажання не ставлять під сумнів отримані наукові результати і можуть бути враховані в подальшій науковій роботі дисертанта.

Ретельне ознайомлення з рецензованим текстом дає всі підстави стверджувати, що дисертаційне дослідження О. В. Олійника є самостійною та завершеною науковою роботою, яка виконана на належному рівні з використанням сучасних дослідницьких методів.

Дисертація О. В. Олійника «Діяльність Червоного Хреста у Галичині в I половині ХХ ст.» за структурою, змістом, новизною, практичним значенням, обґрунтованістю наукових положень і висновків відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами від 21 березня 2022 р. № 341), а її автор заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 – історія та археологія.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії України та правознавства
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ

Підпис п. *В. Ільницький* засвідчую
Помічник ректора з питань кадрового
забезпечення та документообігу

Михайло ШУБАК
"22" 12 20 22р.

